a maradék túlnyomó részét pedig román egyházi alapok.[10]

A gazdasági szervezkedés és érdekképviselet terén az ASTRA (Asociaþia pentru Literatura ºi Cultura Poporului Român – Nagyszeben) a Solidaritatea kezdeményezésében is szerepet játszott, Közgazdasági Szakosztálya pedig megszervezte a szövetkezeti gondolat terjesztését. Az elõzetesen nyelvvédõ, nyelvújító egyesületként induló ASTRA kulturális tevékenységét a román gazdasági elit ösztönzésére Közgazdasági szakosztállyal bõvítette ki, a szövetkezeti propaganda során pedig az Erdélyi Magyar Közmûvelõdési Egyesület példáját követte. Az EMKE erkölcsi és anyagi támogatásával szervezõdtek meg ugyanis Erdélyben 1886-tól kezdõdõen a magyar közgazdasági tevékenység és oktatás legjelentõsebb intézményei is: szövetkezetek, pénzintézetek, Erdélyi Jelzáloghitelbank, iparoktatás és földmûves-iskola. Horváth Gyula és Haller Károly alelnök javaslatára az EMKE 1886-ban indított szövetkezetalapítási propagandát: a Gazdasági Szakosztály 300 falunak küldött ki gyakorlati tanácsokat és alapszabálytípusokat hitelszövetkezetek alapítására.[11] Az ASTRA égisze alatt a regáti Vasile Stroescu erkölcsi és anyagi támogatásával, aki 1911-ben ötvenezer koronát adományozott szövetkezetalapítási és tõkésítési célra, intenzív szövetkezetalapítási propaganda indult az erdélyi románság körében; az alapítványból szakértõket küldtek ki ösztöndíjjal Romániába az ottani népbankok tanulmányozására. Eközben „a románok gazdasági felszabadítójának" tekintett ASTRA elõadói a falvakat járták, cikkek jelentek meg a Transilvania hírlapban, regáti népbankokra emlékeztetõ szövetkezeti minta-alapszabályokat és ismereterjesztõ füzetecskéket, nyomtatványokat terjesztettek több ezer példányban. A „Román Bankszövetség" hivatalos havi közlönyében, a Revista Economicã-ban jelentek meg a szövetkezetalapítási propaganda és népszerûsítõ cikkek is. A kortársak „Alapítsunk szövetkezeteket!" jelszava a falvak erkölcsi és anyagi „forradalmasításá"–ra buzdított; a havilap egyik cikke más nemzetek szövetkezeteit mutatta be, mintegy a románok elmaradottságát bizonyítva e téren, de bátorítva is õket. Több cikk és elõadó az Erdélyen belüli „független Román Nemzetgazdaság" gondolatát népszerûsítette.

A szövetkezetek a pénzügyi tevékenység mellett más ágazatokban is vállalkoztak: különösen fontosnak tekintették nemzeti szempontból a román szövetkezeti földvásárlás és parcellázás. (1901-ben a Cornãþel-i „Însoþirea" egy magyar gróftól 400 holdnyi birtokot vásárolt meg beépített telkekkel, összesen 80 ezer koronáért. A birtokot a szövetkezet 103 tagja között parcellázták fel; 1907-ben ugyanez a szövetkezet 58 ezer koronáért 200 holdat vásárolt, amit felosztott a falu 125 lakosa között. A román szövetkezetek más gazdasági tevékenységei közül említhetõ még: vágóállat értékesítés, faértékesítés, malomvásárlás vagy építés, sõt vendéglátás, szálloda-fenntartás. A fogyasztási szövetkezetek kevésbé terjedtek el a románság körében az I. világháborúig (14 román fogyasztási), a Hangya erõteljes propagandája ellenére sem (az elõbbieken kívül 29 román faluban alapított fogyasztási szövetkezet a Hangya-központhoz csatlakozott). Más szövetkezetek: 6 mezõgazdasági, a sãliºtei tejszövetkezet, balázsfalvi „Vulcanul" ipari, románszentgyörgyi „Hebe" ásványvízpalackozó, elektromos energia–elosztó Petrean, besztercei téglagyár, szászvárosi állatbiztosító. A román nemzetiségi hitelszövetkezetek számaránya a lakossághoz viszonyítva kevesebb volt, mint a szász vagy a magyar szövetkezetek száma, ennek magyarázata azonban az, hogy a részvénytársasági alapon megszervezett román bankhálózat pénzügyi politikája következetesen a román nemzeti közösség szolgálatában állott: az Albina, a Solidaritatea és Înfrãþirea köré csoportosuló bankok társadalmi és közmûvelõdési feladatokat is felvállaltak. A századfordulón a román bankok által eltartott mintegy 500 család s a polgári foglalkozását birtokvásárlásban kamatoztató ügyvédeskedõ földbirtokos vált a román középosztály irányadójává. A román bankok segítségével erõsödött meg a diákok seregét iskoláztató ASTRA kulturális egyesület, amely a századelõn immár hat millió korona alaptõkéjû Gozsdu-alapítvánnyal együtt céljának tekintette az erdélyi román középosztály megteremtését, létalapjának és kultúrájának megerõsítését.

A magyar, szász, román szövetkezeti mozgalmak erdélyi hagyományain végigtekintve árnyalt továbbgondolásra és interdiszciplináris közgazdasági, szociológiai és gazdaságtörténeti kifejtésre érdemes következtetések vonhatók le. Ezek közül a legfontosabb, hogy a szövetkezetek olyan önkéntességen alapuló gazdasági önvédelmi és társadalmi önszervezõdési intézmények, amelyek szociális és kulturális affinitásuk, közösségi beágyazottságuk által a nemzeti kulturális közösség átfogó hajszálerezetét alkották, megfelelõen kiegészítve a politikai, kulturális és gazdasági érdekvédelmi egyesületeket, s egyben megerõsítették együttmûködésüket.

A fenti megállapítást (munkahipotézist) további önszervezõdési példák, más amerikai és európai (uniós) szövetkezeti együttmûködési rendszerek ismertetésével lehetne igazolni.

[10] Gyárfás Elemér: Az erdélyi románok hitelszervezetei. In: Magyar Kisebbség 1924. 71–79.
[11] Az EMKE megalakulása és negyedszázados mûködése, 1885–1910. Kolozsvár, 1910. 386.